

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Ибодулла Узоқов¹, У. Юлдашев²

¹ Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети, “Ижтимоий гуманитар фанлар” кафедраси доценти

² Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, доцент, пед.ф. PhD

ТАЪЛИМ ТАРБИЯ ЖАРАЁНИДА ПЕДАГОГИК ЭТИКАНИНГ АҲАМИТИ

Аннотация

Этическая составляющая играет важную роль в педагогической деятельности, оказывая влияние на ее качество и результативность. Необходимость этической регламентации педагогической деятельности особенно важна на современном этапе развития образования.

В данной статье отражены основные аспекты профессиональной этики педагога, необходимые для формирования профессионально значимых компетенций.

Ключевые слова: этика, эстетика, этикет, этика, педагогическое мастерство, культура, методология, творчество.

Кириш: Ҳуқуқий, демократик давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этиш Йўлидан дадил одимлаётган мамлакатимизда келажакнинг таянчи ва суянчи бўлмиш ёш авлодни янгилаш, мустақил ва ижодий фикрлайдиган, ташаббус билан фаолият кўрсатадиган, замонавий билим, касб-хунарни пухта егаллаган, ўз юртининг ҳақиқий егаси, Ватанимизнинг тақдири ва тараққиёти учун масъулиятни ўз зиммасига олишга қодир ёшларни вояга етказиш устувор вазифа қилиб белгиланган. Бундай ёшларни тарбиялаб, вояга йетказиш юксак даражадаги педагогик ва маънавий-ахлоқий маданиятга ега бўлган ўқитувчи-тарбиячилар зиммасига юкланган. Чунончи, бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев таъкидлаганидек, “Ҳақиқатан ҳам, ҳар бир мурғак болани ўз фарзандидек ардоқлаб, ёш авлод тарбияси

учун кўз нури, қалб кўри, бутун борлигини бахш этадиган ўқитувчи ва мураббийлар том маънода фидоий касб егаларидир”.

Ушбу фикрда замонавий ўқитувчига қўйилаётган талабларнинг мазмун ва моҳияти акс етган.

Ўзаро муносабатларни ишонч ва дўстлик туйғулари билан мустаҳкамлаб бориш ўқитувчидан жиддий психологик тайёргарликни талаб қилади. Барча ўқитувчилар педагогик жамоа, тарбияланувчилар ва уларнинг ота-оналари билан мулоқот ўрната олиш техникасини ўзлаштира олганми? Ҳамма ўзларини кузатиб, ўз ҳаракатларини ўзбошимчалик билан ҳис етишга, ақлан ва иродали ҳаракатларга таяниб, келиб чиқадиган низони ҳал қилишнинг барча мумкин бўлган усуллари билан бирини танлашга қодирми? Аксарият педагоглар кўйидаги тенденцияни қайд этади: педагогик фаолиятда кўп йиллик тажрибага ега бўлган, олий ва ўрта таълим муассасаларида яхши психологик ва педагогик тайёргарликдан ўтган, аммо педагогик этика тўғрисидаги билимлар етишмайди [1]. Бу кўпинча мактабгача таълим муассасалари ва мактаб ўқувчиларининг замонавий ота-оналари (қонуний вакиллари) билан мулоқот қилишда низоли вазиятлар пайдо бўлади ва кўпинча зиддиятлар вужудга келади, педагогик жараён мураккаблашади, таълим-тарбия ишларининг сифати пасайиб боришга сабаб бўлади [2]. Педагогика олий ўқув юртида педагог ходимларнинг таълим бериш усуллари билан тортиб, то —майда-чуйда хатти-ҳаракатларигача ўз шогирдлари томонидан шахсий намуна тарзида қабул қилинишини назардан кочирмаслик керак. Устоз-шогирдлик муносабатларидаги касбий этика меъёрлари бўлажак ўқитувчилар касб ахлоқи шаклланишини таъминловчи омиллардандир [3].

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили (Literature review).

Ахлоқий ва педагогик ғоялар педагогиканинг ўзи каби қадимийдир. Лекин педагогик этиканинг шаклланишида капитализмга ўтиш даврида, маърифат давридаги фалсафий-педагогик фикр алоҳида аҳамиятга эга бўлди. Чех педагоги Ян Коменский, инглиз файласуфи Жон Локкнинг назарий ва амалий изланишларидан келган хулосларига кўра, шахснинг ахлоқий фазилатларини шакллантириш педагогик фаолиятда жуда ҳам муҳим эканлиги алоҳида таъкидлаб ўтилган. Франтсуз файласуфлари Жан-Жак Руссо ва Дени Дидро, швейтсариялик ўқитувчи Гейнрих Песталотси. Педагогик этиканинг ривожланиши, тарбияси, таълими тўғрисида бир қанча фикрлар билдиришганлиги маълум. Булар Ю.Коменский, А.Дистервег, А.Духнович, А.Макаренко, А.Макаренко, А.Коменский, А.Дистервег, А.Коменский, А.Макаренко, А.Коменский, А.Дистервег, А.Коменский, А.К. В. Сухомлинский ва Н. Кузмина, В. Моргун, А. Пиёда, В. Рйбаки, В. Семиченко ва бошқаларнинг замонавий илмий тадқиқотларида яққол кўринади.

Тадқиқот методологияси (Research Methodology).

Педагогик этика — педагогик фаолиятнинг маънавий характери ва педагогик фаолият билан боғлиқ бўлган муносабатларни таъминловчи ўқитувчининг хатти-ҳаракатлари тўплами; фан, келиб чиқиши ва табиатини ўрганиш, ахлоқнинг намоён бўлишининг шакли, функциялари ва хусусиятлари.

Ахлоқий қадриятлар - кишиларнинг бир-бирларига, оилага, жамиятга бўлган муносабатларида намоён бўладиган хатти-ҳаракатлари, хулқ-атворлари, одоблари ҳақида ғоялар тизими [4].

Ўқитувчининг ахлоқий меъёрларига қуйидагилар киради: хушмуомалалик ва одоблилик, оддийлик ва камтарлик, ҳалоллик ва ростгўйлик, собитқадамлик, очик кўнгиллик, сахийлик ва мурувватлилик, ўзаро ҳурмат, дўстона муносабат, самимийлик, сиполик, катталарни ҳурмат қилиш ва бошқалар.

Хушмуомалилик — кўнгилдаги ардоқли фикрларни, энг ноёб ҳис-туйғуларни, энг езгу ниятларни ўқувчилар, одамлар билан баҳам кўриш, осойишталик, вазминлик, хотиржамлик билан иш тутишдир.

Унинг 10 та белгиси бор. Улар қуйидагилар: инсоф, ақл, илм, олийжаноблик, кўркам феъл, яхшилик, сабр, шукр, мулойимлик.

Одоблилик — яхши тарбия кўрганликнинг намоён бўлиши, хатти-ҳаракатларда, сўзлашувда меъёрни, чегарани, мувофиқлилик ва номувофиқликни билишдир. Одоблиликнинг асосий белгиси – ўзини тута билиш, ҳукм чиқаришда шошилмаслик, кишларнинг орқасидан ғийбат қилмаслик, ўзгалар фикрини тинглай билиш, ширинсўзлик ҳисобланади [5].

Педагогик бурчнинг асосий мазмунини ташкил етувчи вазифа ва мажбуриятлар қуйидагилардан иборат:

- она Ватан — Ўзбекистон Республикасига чексиз садоқат билан хизмат қилиш;
- ўз давлати Конституциясига ва қонунларига қатъий риоя қилиш, буйруқ ва низомларнинг талабларини бажариш;
- ўқитувчилик фаолиятида ва шахсий ҳаётда ҳалол ва тўғри, меҳнацевар, интизомли бўлиш;
- ахлоқ, одоб қоидаларига қатъий риоя қилиш, доимо озода ва ораста кийиниш;
- ўз фани мазмунини ва бу фанни ўқитиш методикасини пухта егаллаш;
- ўз касбига нисбатан муҳаббатли бўлиш, болаларни севиш, улар билан ишлай олиш қобилиятига ега бўлиш;
- касбий маҳоратини доимо ривожлантириб бориши;
- замонавий талаблар бўйича етук, фаол, ижтимоий, сиёсий масалаларни тўғри тушуна олиш қобилиятига ега бўлиши.

Педагогик меҳнатини ўзига олган ҳар қандай шахс мойиллик, қобилият ва имкониятларига қарамасдан муайян ахлоқий қоидалар ва талабларни бажаришга мажбурдир [6].

Педагогик бурчнинг талабларидан бири – ўзининг билимларини доимий равишда тўлдириб боришдир. Болаларни севиш, уларга меҳр-муҳаббатли бўлиш ўқитувчи ахлоқий қиёфасида муҳим аҳамиятга ега. Бунинг учун ўқитувчи мунтазам ўз-ўзини тарбиялаш ва ўз устида ишлаши шарт. Бурч ўқитувчи олдида бўш вақтнинг камлигига қарамасдан ўз устида доимий ишлашни талаб этади. Педагогик бурчни энг юқори нуқтаси фидойилик: вақт ва саломатлик ҳолатига қарамасдан ишлашдир. Касбий фидойиликнинг ёрқин намунасига А.С. Макаренко ва В.А. Сухомлинский ҳаёти ва фаолияти мисол бўла олади.

Ўқитувчилик масъулияти. Шахс ахлоқини тавсифлайдиган белгилардан бири масъулиятдир. Ўқитувчининг масъулияти, муаллимлик фаолияти ва таълим – тарбия жараёнининг аниқ вазифаларини ҳам ўз ичига олади.

Ўқитувчи зиммасига бола шахсини баркамол инсон сифатида тарбиялаш масъулияти юкланган. Ўқитувчилик қилаётган ёки касбини танлаган кишилар ўз зиммаларига қанчалик юксак, шарафли масъулият олаётганликларини тасаввур етишлари лозим.

Адолат ахлоқий тушунчаларнинг энг кенг тарқалган тушунчаларидан бири ва етиканинг энг муҳим категорияларидан биридир. Адолат — одамларнинг ўз бурч ва вазифаларини жамият талабларидан келиб чиққан ҳолда тўғри, қонуний, ҳалол, виждонан, ҳаққоний ва одилона бажаришларини ўзида акс еттирувчи ахлоқий, сиёсий, ҳуқуқий категориядир. Адолат принципи ўз мазмунига кўра уч таркибий қисмдан:

- ✓ тақдирлаш мезони;
- ✓ талаб қилиш мезони;
- ✓ қонуний баҳо беришдан ташкил топади.

Адолат принципнинг тақдирлаш мезони — ўқувчилар жамоасининг ҳар бир болани, ўқувчининг қилган меҳнатига, хизматига яраша сийлаши ёки қилмишига яраша жазолаши тушунилади.

Талаб қилиш мезони — ўқувчининг жамият томонидан норма, одоб қоидаси, анъана, урф-одат шаклида қарор топган ахлоқий талабларга оғишмай амал қилишини, уларни бажаришини қатъиян талаб қилиниши тушунилади.

Қонуний баҳо бериш деганда ўрнатилган ахлоқий баҳолаш ўлчови асосида ҳар бир ҳаракатга берилган баҳонинг тўғри ёки нотўғрилигини белгилаб бериши тушунилади.

“Адолатли устоз” ибораси ҳар қандай мактовдан устун туради. Бу инсоннинг ахлоқий ва ишчанлик хусусиятларини баҳолашдир. “Адолат” бу боланинг ўқитувчиларга бўлган ишончнинг асоси..... Адолатли бўлиш учун ҳар бир боланинг руҳий дунёсини билиш керак” — деб ёзган машҳур рус педагоги В.А. Сухомлинский. “Ақлли, фикран бой, бағри кенг инсончалик ҳеч нарса ёшларни қизиқтирмайди, ўзининг ортидан ергаштира олмайди ҳам., ақл — ақл билан тарбияланади, виждон — виждон билан, ватанга садоқатлилик — бевосита ватан учун хизмат қилиш билан..., — деб таъкидлаган еди В.А. Сухомлинский. — У ўзининг бутун борлиғи, кундалик ҳаёти, маънавий маданияти билан ўқитувчи ва ўқувчиларга ўрнатилган бўлади ва уларни ўз ортидан ергаштиради. Шунинг учун тарбиячи барча масалаларда ва амалларда одил судлов модели, яъни ўзи намуна ва адолатпарвар бўлиши керак.

“Тарбияда ҳамма нарса мураббийнинг шахсига асосланиши керак”— дейди К.Д. Ушинский.

Таҳлил ва натижалар (Analysis and results).

А. Холиқовнинг таъкидлашича: “Ўзаро муносабатларни ишонч ва дўстлик туйғулари билан мустаҳкамлаб бориш ўқитувчидан жиддий психологик тайёргарликни талаб қилади. Бунинг учун ўқитувчи, аввало, турли характердаги ўқувчилардан иборат бўлган, синф жамоасида тез-тез ўзгариб турадиган педагогик вазиятларга дарҳол ўз муносабатини билдириши ва унга одилона баҳо бериши керак. У ўқувчилар хатти-ҳаракатини тўғри идрок етиши, вазиятларни олдиндан кўра билиши, тарбиявий методларни ўз ўрнида қўллаши, ўқувчилар билан муомалада босиқлик, сабр, миллий анъана ва турмуш тарзимиздан келиб чиққан мурувват ва ҳиммат, одамийлик ва меҳроқибат туйғуларини кўрсата олиши шарт”. Юқорида педагогик етиканинг

категориялари ҳақида тўхталиб ўтдик. Бундан ташқари, умуминсоний ахлоққа зид иллатлар ҳам мавжуд.

Педагогик этиканинг юқорида кўрсатиб ўтилган ҳамма томонлари чуқур ички боғланишга егадир.

Ўқитувчининг ўқувчиларга муносабатида бу хусусиятларнинг ҳар бири унинг кундалик ишларида, хатти –ҳаракатларида, нутқида, баъзан еса шароитларга қараб ўқувчига таъсир кўрсатишнинг айрим чораларини қўллашдан ўзини тутиб қолишда ҳам аниқ ифодаланади. Ўқитувчи бошқа ихтисосдаги кишиларга қараганда, маънавий бой, мустаҳкам еътиқодли, шунингдек, юксак даражадаги умумий маданиятга ега, ўз ихтисоси доирасидан ташқари ҳам кўп нарсаларни билиши керак.

Хулоса ва таклифлар (Conclusion/Recommendations). Хулоса қилиб айтганда, ўқитувчида енг яхши хусусиятларнинг ривожланишини таъминлайдиган асосий шартлардан бири унинг ўз устида ишлаши, тинмай малакасини ошириб боришидир.

Педагогик этиканинг - замонавий ўқитувчининг ахлоқий ва касбий тайёргарлиги даражасини ошириш, психологик билимлар билан қуроллантиради. Ўқитувчилар касбий компетентсиясининг таркибий қисми бўлган амалий фаолиятдаги қарама-қаршиликларни янада самарали ҳал қилишга ёрдам беради.

Адабиётлар

1. Очилов М., Очилова Н. Ўқитувчи одоби. –Т.: “Ўқитувчи”, 1997, 22-бет.
2. Абу Наср Форобий. Бахт-саодатга эришув ҳақида. Рисолалар. Масъул муҳаррир Ўзбекистон Республикаси ФА ҳақиқий аъзоси М.М.Хайруллаев. –Тошкент, “Фан”, 1975, 76-бет
3. Навоий, Алишер. Махбуб ул-қулуб: (Қалблар севгилиси). –Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1983, 24-25 бетлар.
4. Козлов И.Ф. Педагогический опыт А.С.Макаренко. –М.: 1987, С-43.
5. Гоноболин Ф.Н. Ўқитувчи ҳақида қисса. –Тошкент, “Ўқитувчи”, 1985, 14-бет.
6. Педагогика. Учебное пособие для пед. Училищ (С.П.Баранов, Л.Р.Болотина, Т.В.Волинова, В..А. Саластёнин). М.: «Проевещение», 1981, С.-3